

Lena's dagboek

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de boeken van uitgeverij Artemis & co? Meldt u zich dan aan voor de nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijartemis.nl

Lena Moechina

Lena's dagboek

Vertaald uit het Russisch
door Arie van der Ent

Artemis & co

ISBN 978 90 472 0342 1

© 2013 Editions Robert Laffont, Parijs

© 2012 Central National Archive for Historical-political
Documents, Sint-Petersburg

© 2013 Nederlandse vertaling Artemis & co,
Amsterdam en Arie van der Ent

Voorwoord © 2013 Jessica Gorter

Nawoord © 2013 Vladimir Kovaltsjoek, Aleksandr Roepasov
en Aleksandr Tsjistikov

Vertaling onderschriften foto's Manon Smits

Oorspronkelijke titel *Blokadnyj dnevnik Leny Moechkinoy*

Oorspronkelijke uitgever Azbuka

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie © AFP

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Inhoud

Voorwoord

7

Lena's dagboek

15

Nawoord

265

Chronologisch overzicht

273

Voorwoord

Lieve onbetaalbare vriend, mijn dagboek. Alleen jou heb ik, mijn enige raadgever. Jou vertrouw ik al mijn smarten, zorgen en verdriet toe. Terwijl ik maar één ding van je vraag: bewaar mijn droeve historie op je bladen, en vertel later, als het nodig is, alles aan mijn familie, zodat ze het allemaal weten – als ze dat willen, natuurlijk.

Minutieus en indringend beschrijft de Russische Lena Moechina hoe haar dagelijkse leven van een redelijk zorgeloos tienermeisje in enkele weken verandert in een totale nachtmerrie. Bijna ongemerkt gaan de dagelijkse beslommeringen over schoolprestaties en haar stille liefde voor Vova over in zorgen over hoe ze aan eten moet komen. Vragen als: ‘Zal ik mijn tentamen morgen wel halen,’ of ‘Zal Vova mijn liefde wel beantwoorden,’ maken plaats voor ‘Zal ik mijn extra portie brood met mijn moeder delen of helemaal zelf opeten?’ en ‘Ben ik een slecht mens als ik mijn zelfbeheersing verlies en mijn broodrantsoen van 125 gram in één keer opeet?’.

Lena schrijft over haar schuldgevoelens wanneer ze wat extra eten voor zichzelf achterhoudt. En over de relatie met haar naasten die onder druk is komen te staan door de apathische, gevoelsarme

toestand waarin ze zich bevindt door permanente ondervoeding. Pas vele jaren later zou het dagboek dat zij bijhield tijdens het beleg van Leningrad bij toeval worden teruggevonden door een historicus uit Sint-Petersburg.

Op 8 september 1941 werd Leningrad omsingeld door de Duitsers en afgesloten van de buitenwereld. Vanaf de eerste dag van de blokkade, zoals het beleg in Rusland genoemd wordt, werd de stad onophoudelijk gebombardeerd en beschoten. De winter zette dat jaar vroeg in, het werd extreem koud en de voedselvoorraden raakten binnen enkele weken uitgeput. Een deel van de bevolking kon de stad ontvluchten via een levensgevaarlijke ijsroute over het Ladogameer. Via deze route werd ook voedsel aangevoerd, maar dat kon nauwelijks voorzien in de behoefte van de bevolking die achterbleef. De mensen aten alles wat voorhanden was. Nadat de paarden, de honden, de katten en zelfs de vogels waren opgegeten, werd het doodstil in de stad. Dat er zelfs kannibalisme voorkwam is tot op de dag van vandaag een groot taboe. Op 27 januari 1944, na bijna tweeënhalf jaar, werd het beleg doorbroken. Een derde van de drie miljoen inwoners was omgekomen van hongersnood, kou en uitputting.

Na de oorlog konden degenen die een dagboek hadden bijgehouden tijdens het beleg dit maar beter diep wegstoppen. Als er gedetailleerde beschrijvingen in stonden van gruwelen die plaats hadden gevonden in de uitgehongerde stad, of als het kritiek bevatte op Stalin of zijn regime, kon dat een enkele reis Siberië betekenen. Dagboeken uitgeven, in welke vorm dan ook, was verboden. Stalin had nagelaten de bevolking te informeren over hoe snel het Duitse leger Leningrad naderde en de stad was nauwelijks voorbereid geweest op de Duitse belegering. Terwijl de radio-nieuwsdienst gewag maakte van de overwinningen van het Rode Leger op het Duitse, dat op 22 juni 1941 de Sovjet-Unie was binnengevallen, werd het in werkelijkheid op gruwelijke wijze door de Duitsers verslagen. De partijleiders van Leningrad waren wel dege-

lijk op de hoogte van het rappe tempo waarmee het Duitse leger de stad naderde. Maar omdat ze bang waren dat Stalin zou denken dat zij geen controle meer hadden over de situatie werden er geen doeltreffende maatregelen getroffen ter bescherming van de bewoners van de stad. Zo werden er geen extra voedselvoorraden aangelegd en de bevolking werd niet op grote schaal geëvacueerd. Toen de Duitsers aan de poort stonden was Leningrad dan ook nauwelijks voorbereid op het komende beleg dat bijna 900 dagen zou gaan duren. In de rest van het land wist men niet welk drama zich in Leningrad voltrok. De radionieuwsdienst sprak wel van ‘moeilijkheden’ en ‘tekorten’ maar dat de bevolking massaal werd uitgehongerd door de Duitsers werd verzwegen.

Ook na de oorlog, toen de Duitsers waren verslagen, bleef het verboden om te spreken over de werkelijke gruwelen die zich tijdens het beleg hadden afgespeeld. Stalin wilde niet dat zijn wapenprestaties aan het licht zouden komen en kritiek op zijn beleid kon je duur komen te staan. Het Blokkademuseum, nog in de oorlog opgericht door de overlevenden, moest zijn deuren sluiten omdat het de rol van de grote Stalin in de overwinning van Leningrad niet genoeg zou benadrukken. De inventaris werd vernietigd en de directeur werd voor 25 jaar verbannen naar Siberië. Daarnaast zuiverde Stalin de Leningradse leiders die de bevolking door het beleg hadden heen geloodst. Hij was bang dat zij in de roes van hun overwinning een greep naar de macht in Moskou zouden doen.

Na Stalins dood werd de blokkade door de communistische propagandamachine tot symbool van nationale heldenmoed gemaakt, met teksten als: ‘Buren hielpen elkaar belangeloos, moeders spaarden hun laatste stukjes brood uit voor hun kinderen en alle inwoners van de stad waren bereid te sterven voor hun moederland. Ze stonden als één achter Stalin, zonder wiens bezielende leiding deze oorlog nooit gewonnen zou zijn.’ Hoe onmenselijk het ook was wat de Leningradse bevolking heeft moeten doorstaan, strijdlust en moed zijn niet de elementen die aan de orde zijn als je

op het punt staat om van zwakte, honger en kou te sterven in een dode stad waar het kwik tot min dertig graden was gedaald. Waar moeders soms hun kinderen in de steek lieten omdat ze niet meer voor hen konden zorgen. Waar werd gestolen. Waar kannibalisme voorkwam. Waar de doden zich op straat opstapelden en in huizen werden bewaard, omdat de grond te hard bevroren was om hen te kunnen begraven.

Eind jaren tachtig, tijdens de perestrojka, kon er voorzichtig een begin gemaakt worden met een verwerkingsproces waarin de echte ontberingen en de rol die het eigen regime daarin gespeeld heeft aan de orde werden gesteld.

Maar deze nieuwe openheid heeft zich helaas niet verder kunnen ontwikkelen zoals dat bijvoorbeeld in Duitsland wel kon. Om de grote politieke tegenstellingen en uiteenlopende belangen van alle partijen in het land te verenigen had Vladimir Poetin bij zijn aantreden in 1999 grote behoefte aan een krachtig beeld van nationale eenheid. De Tweede Wereldoorlog, in Rusland de Grote Vaderlandse Oorlog genoemd, leek het meest voor de hand liggende symbool hiervoor. Het was de enige gebeurtenis waarbij het hele land betrokken was en waarvan de uitkomst 'gunstig' was. De heroïsche mythe werd opnieuw ingezet om een heldhaftig beeld van het land te creëren en het gevoel van patriottistische saamhorigheid te versterken.

Over dit onderwerp heb ik in 2011 de documentaire *900 Dagen* gemaakt. Ik heb zowel de *blokadniki*, zoals de overlevenden genoemd worden, gefilmd en aan het woord gelaten die tot op de dag van vandaag Stalin vereren en zich de heroïsche versie hebben eigen gemaakt, als de *blokadniki* die zich diep verraden voelen door hun eigen vaderland en die niets met de heldhaftige versie te maken willen hebben. Door de hedendaagse censuur en het taboe om hierover te spreken blijft het beleg voor het grote publiek in Rusland een heldenepos, waarin de hoofdrolspelers dankzij boven-

menselijke inspanningen de oorlog uiteindelijk wisten te winnen. En helden mogen geen slachtoffers zijn. Maar het zijn wel mensen, die na bijna zeventig jaar nog steeds worstelen met verschrikkelijke herinneringen aan de opgelopen trauma's en met gevoelens van schuld en schaamte ten opzichte van hen die het niet hebben overleefd.

Held of slachtoffer, voor de overlevenden is het een duivels dilemma. Voor velen van hen vertelt de meer heroïsche versie misschien niet de hele waarheid maar deze variant geeft hun wel enige erkenning voor wat ze hebben meegemaakt. Ook plaatst het hun eigen uiterst pijnlijke herinneringen in een groter, draaglijker perspectief. Want wat is anders de zin geweest van al hun lijden?

Vertoningen van *900 Dagen* in Rusland roepen een shockreactie op. Zo vertelden middelbare scholieren in Sint-Petersburg mij na afloop dat ze net in de geschiedenisles het beleg hadden behandeld. De lerares had hen verzekerd dat er absoluut geen honden en katten gegeten waren, dat ze zich daar geen zorgen over hoefden maken. Een meisje voegde daar in tranen aan toe: 'Ik kan bijna niet geloven dat er ook overlevenden zijn die zich door onze autoriteiten verraden voelen. Mijn oma heeft als kind het beleg meegemaakt. Maar inderdaad, zij heeft er nooit iets over willen vertellen.'

Alhoewel er de laatste jaren wel al dagboeken en memoires zijn uitgegeven, meestal in beperkte edities of in wetenschappelijke tijdschriften, is de vondst van het dagboek van dit jonge meisje uniek. Het is een levendig, gedetailleerd geschreven en compleet verhaal dat leest als een roman. Het is een persoonlijk verhaal. Lena beschrijft wat er met haar en haar omgeving gebeurt in de uitermate pijnlijke situaties die ontstaan als hongersnood de overhand krijgt. Politiek hield haar niet bezig en heldendaden komen er zeker niet in voor.

Er zijn slechts drie momenten in haar dagboek dat ze Stalin aanhaalt. Ze is er van overtuigd dat zij, arme Leningraders, geen secon-

de uit zijn gedachten zijn en dat hij er alles aan doet om hen te bevrijden. Alleen op het dieptepunt van de hongersnood uit ze ineens ongewoon felle kritiek. 'En dus zitten wij hier van de honger om te komen, als ratten, terwijl Stalin gisteren in Moskou een maaltijd gaf ter ere van Eden. Het is gewoon waanzinnig, zij zitten daar te schranzen, als beesten, en wij kunnen niet eens op een menselijke manier aan een homp brood komen. Zij organiseren daar allerhande schitterende recepties en wij zijn net oermensen, we leven als blinde mollen.' Deze passage had haar duur kunnen komen te staan als haar dagboek in verkeerde handen was gevallen.

Het is opmerkelijk dat zij nergens schrijft over de grote aantallen doden die zij toch overal om zich heen moet hebben zien liggen. Her en der lagen lijken verspreid van mensen die op straat gestorven waren, doden stapelden zich op in trappenhuizen en op binnenplaatsen omdat familieleden vaak geen kracht meer hadden hun geliefden naar het kerkhof te brengen. Een speciale brigade was belast met het zoeken en bergen van de lijken. Om ze vervolgens op karren en in vrachtauto's te laden en naar massagraven aan de rand van de stad te vervoeren. Ook schrijft zij nergens over angst voor kannibalen die hun slachtoffers vaak op een onbewaakt ogenblik overvielen en meenamen of meelokten en waarvan het in de stad gonsde van geruchten. Durft Lena er niet over te schrijven in verband met de censuur? Of zijn de klappen die zij in haar eigen leven te verduren krijgt al zo onvoorstelbaar groot dat ze zich simpelweg afsluit voor alle andere gruwelijkheden die zich om haar heen afspeelden?

Waar zij wél over schrijft is eten. Aan de hand van haar beschrijvingen krijg je als lezer een heel helder beeld van wat er gegeten werd, hoe, wanneer en met wie. Alsook van de allesomvattende vragen: eet ik alles in één keer op? Of verdeel ik het in twee of drie porties? Laat ik familieleden, die recht hebben op minder, meedelen in wat eigenlijk mijn deel is? Laat ik iets over voor morgen? Als Lena's 'moeder' zonder werk komt te zitten en dientengevolge het rant-

soen ontvangt voor iemand zonder werk, sterft zij vrij snel daarna. Lena, die moederziel alleen achterblijft, vraagt zich wanhopig af hoe iemand van amper zeventien in staat kan zijn alleen voor zichzelf te zorgen. Toch vindt Lena ondanks haar totale wanhoop keer op keer haar zin om te leven terug. Het feit dat ze door heeft geschreven in dit dagboek toen de honger op zijn hoogtepunt was getuigt van een enorme wilskracht. Zelfs als zij niet eens de kracht meer heeft om te gaan zitten, schrijft zij: schrijven houdt haar verbonden met het leven.

Het dagboek eindigt vrij abrupt op 25 mei 1942. Waarschijnlijk is Lena op of kort na deze datum geëvacueerd naar familieleden die elders in Rusland woonden. In haar dagboek lezen we nog hoe zij de voorbereidingen treft, haar schamele bezittingen verkoopt en uiteindelijk twee koffers overhoudt om mee te nemen.

Wie zou toch de mysterieuze persoon zijn geweest die het dagboek in 1962 aan het Centrale Archief heeft geschonken? Haar man of geliefde die na het lezen heeft gedacht dat dit een te kostbare geschiedenis was om verloren te laten gaan? Of Lena zelf die opdracht aan iemand gegeven heeft het daarnaartoe te brengen?

Bij de uitgave van het dagboek in Rusland vertelde een nicht van Lena dat zij nooit over het beleg noch over haar dagboek heeft gesproken. Zou het schuldgevoel en de schaamte over wat er in het dagboek staat te groot zijn? Het trauma te pijnlijk? De angst te groot? We zullen het nooit weten. In 1991 is ze gestorven.

Jessica Gorter

Documentairemaakster van onder andere 900 Dagen

Vandaag
22 mei

Ik ging om 5 uur 's ochtends naar bed, heb de hele nacht literatuur gedaan. Vandaag stond ik om 10 uur op en heb ik tot kwart voor 1 die rottige literatuur zitten stampen. Om kwart voor ging ik naar school.

Bij de ingang zie ik Emma, Tamara, Roza en Misja Iljasjev staan, ze hebben het al gehaald en zien er dolblij uit. Ze wensen ons geluk. Ik zeg Ljoesja Karpova en Vova gedag. De bel was nog niet gegaan en we wachtten in de zaal. Alle jongens zitten in onze groep, op Vovka Kljatsjko na. Ik vroeg Vova of hij nog tijd had gehad om alles te herhalen. Hij zei dat hij niet alles had kunnen doen; ik had nog wel iets tegen hem willen zeggen, maar hij liep naar de jongens.

De bel ging, we liepen de trap op en het klaslokaal binnen. Iedereen was heel zenuwachtig, maar ik was rustig, omdat ik zeker wist dat ik het niet zou halen: ik had alle biografieën door elkaar gehaald en alle jaartallen ook. Afgezien daarvan had ik ook geen tijd gehad om ook maar iets te lezen. Eerlijk gezegd was ik zenuwachtiger om anderen dan om mezelf.

Ljoesja en ik gingen in de voorlaatste bank zitten. Voor ons zaten Ljonja en Janja, met Vovka tussen hen in. De eerste mensen kregen een beurt. Ik was met mijn gedachten meer bij Vovka dan

bij de mondelinge beurt. Niet dat ik nu zenuwachtig was voor hem – nee, ik wilde zelfs graag dat hij zou zakken. Nee, ik wilde met hem van gedachten wisselen, met hem praten, zijn blik op me voelen en gewoon zo dicht mogelijk bij hem zijn. Als hij zou zakken, zou hij droevig en verdrietig zijn, en zo zie ik hem zo graag. Als hij verdrietig is, denk ik dat hij heel dichtbij is; dan wil ik mijn arm wel om zijn schouder slaan, hem troosten, dat hij me aankijkt en dankbaar glimlacht. En nu was hij zo dichtbij; je hoefde maar even je hand uit te steken en je raakte zijn elleboog, die hij op onze bank had gelegd. Maar nee, dat durfde ik niet, hij is zo onbereikbaar; achter mij zitten meisjes, die zullen mijn beweging zien; naast hem zitten zijn kameraadjes. Ze zullen het merken, er iets van denken, en dat moet niet, dat moet niet. Wat moet niet? Dat weet ik zelf niet. Ik zat met mijn hoofd op mijn handen en hield Vova zonder dat iemand het merkte in de gaten. Nee, ik hield hem niet in de gaten, ik keek gewoon naar hem. Het doet me veel deugd en groot genoeg om naar zijn rug te kijken, naar zijn haar, naar zijn oren, naar zijn neus, naar de uitdrukking van zijn gezicht. Vova zat half omgedraaid, keek naar Dimka, die de beurt had, en wisselde af en toe een woord met Janja of Ljonja. Al keek hij maar één keer naar mij om. Waarom wisselt hij wel woorden en blikken met Janjka en Ljonja, en doet hij tegen mij alsof ik lucht ben? Maar nee, ik kan niet in hun schaduw staan: Vova is geen meisje, ik ben geen jongen. Ik ben daarbij ook geen uitzondering; met andere meisjes wisselt hij ook geen blik. Met mijn hoofd op de bank droomde ik even weg. Maar toen ik weer naar hem opkeek – nee, ik hou het niet meer, waar was ik nu bang voor? Hij, die lieve Vovka, is precies dezelfde als toen in het theater, met hetzelfde pak aan, en met dezelfde glimlach. Het was alsof mijn verlegenheid door een onzichtbare hand werd weggenomen. Van hem hou ik meer dan van de anderen, dacht ik, zonder in verwarring te raken van dergelijke gedachten. Ik schoof Ljoesja's schrift met het literatuurprogramma naar me toe en

schreef op het omslag: ‘Ik hoop dat je een tien haalt.’ Ik tikte hem tegen zijn elleboog en schoof de tekst naar hem toe. Hij draaide zich meteen om, en blijkbaar vond hij het heel fijn: hij straalde helemaal en wenste mij hetzelfde toe. Ik bracht iets onverstaanbaars uit en schudde een beetje mijn hoofd; ik wilde ermee aangeven dat ik zeker wist dat ik zou zakken.

Toen was ik aan de beurt. Ik ging in de tweede bank zitten, draaide me niet eenmaal naar de jongelui om, zodat ik Vovka niet zag en niet wist of hij geïnteresseerd was in mijn lot. Ik zat daar en wist dat Vova en de jongens die nog geen beurt hadden gekregen achter mij zaten. Ik wilde zo graag dat Vova toen met zijn gedachten bij mij zou zijn, zich zorgen zou maken. Misschien deed hij dat ook wel. Dat weet ik echt niet. Algauw was hij ook aan de beurt en ging voor me zitten.

Ik trof een verschrikkelijk blad en ik wist niks van de eerste twee punten. Ik besloot even te wachten en een ander blad te nemen. Er zat niets anders op. Vova zat helemaal voorover en was waarschijnlijk stikzenuwachtig. Het blaadje dat hij net had volgeschreven, verscheurde en verfrommelde hij. Toen ging hij door zijn haar zitten woelen, toen dacht hij na en ging opnieuw zitten schrijven. Hij draaide zich één of twee keer om, en een van die keren ontmoetten onze ogen elkaar. Hij hulpeloos, ik vragend. Weet jij het? Hij schudde vaag zijn hoofd. Toen ging hij weer zitten schrijven.

Ik pakte een andere vragenlijst en zodra ik er een blik op had geworpen, begreep ik dat nog niet alles verloren was:

1. De motieven van Poesjkins lyriek.
2. Het sentimentalisme.
3. De compositie van *Een held van onze tijd*.

Het tweede kende ik goed, het derde ook; voor het eerste zou ik in mijn geheugen moeten graven. Maar ik wist wel dat ik literatuur

had gehaald. Vova was inmiddels klaar en zat helemaal op het puntje van de bank; hij keek vaak achterom. Ik keek hem niet aan. Ik pijnigde mijn hersens om me Poesjkins lyriek te binnen te brengen. Maar ik zag wel dat Vova zich ongerust om me maakte. Het was hem waarschijnlijk niet ontgaan dat ik aan mijn tweede vragenlijstje zat, terwijl ik ook nog eens zo sip zat te kijken. Maar dat is nu het erge. Als ik bereik wat ik wil en iemand mij aandacht schenkt, dan doe ik mijn uiterste best om onzichtbaar te worden, omdat ik bang ben dat mensen om me heen iets zullen merken. Stom, hè? Maar het is wel zo. Vova ging zover dat hij me aankeek en vroeg (als hij praat, kijkt hij iemand altijd recht in het gezicht, wat mij vaak niet lukt) of ik het wist. Ik knikte bevestigend en hij was gerustgesteld.

Toen kreeg hij de beurt, na Grisjka. Hij sprak precies, helder en snel. Hij hoefde niet uit te praten; zonder aanvullende vragen te krijgen mocht hij weg. Toen was het mijn beurt. Vova ging het lokaal uit. Toen vergat ik hem – ik weet niet, misschien was hij geïnteresseerd en keek hij door de deur hoe het mij verging. Maar misschien was hij mij van vreugde ook wel vergeten. Was hij zijn kameraden gaan zoeken. Hij kon immers niet eeuwig met zijn gedachten bij mij zitten.

Zo. Twee lasten van mijn schouders.

Vandaag. De hele dag... Mijn hart was gerust. Nog drie dagen voor de boeg; dat krijg ik wel af. Zo gaat het altijd: ik hoef het er maar even van te nemen of ik heb moeite om mezelf weer in de hand te krijgen. En de dag gaat ongemerkt voorbij. Ik luisterde naar 'Duitse balladen' op de radio, ik hou erg van balladen. Na de uitzending pakte ik Poesjkin en las al zijn balladen achter elkaar. Toch maar goed dat boze geesten niet bestaan. Anders hadden we geen leven.

Het is nu rond 10 uur. Terwijl ik mama beloofd had om 9 uur naar bed te gaan. Ze kan elk moment binnenstappen. En dan blijkt dat ik geen woord heb gehouden. En dat is een slag voor mijn ei-

genliefde. Het is ook ronduit beschamend. Maar ik kan niet ophouden. Ik ben helemaal op dreef.

Ik heb nu besloten om mijn dagboek wat zorgvuldiger bij te houden. Mijn god, Aka kwam de kamer in, terwijl ik nog niet in bed lag. 'Je had het beloofd, het is je bedtijd.' 'Ja, ja, ja,' zeg ik. 'Zo meteen.' Maar ik blijf zitten schrijven (Aka is de kamer uit gegaan). Ik wil alles wat ik meemaak in mijn dagboek opschrijven, alles, alles, zoals Petsjorin dat deed. Want wat is het interessant om zijn dagboek te lezen. Maar ik heb me zo misdragen. Want ik zit in mama's opschrijfboekje te schrijven, ze kan boos worden. Nou ja, vooruit, ik krijg haar wel om, en voorlopig leg ik alles terug op zijn plaats.

23/V

Verdorie, niemand die me wakker maakte. Ik werd om 10 uur wakker. Weer geen oefeningen gedaan. Ik luisterde naar het kinderprogramma *Amundsens jeugd*. Wat een koppige man was dat. Als hij iets wilde, dan deed hij het ook. Als ik een jongen was geweest, dan had ik Roald waarschijnlijk nagedaan. Maar ik heb nog nooit gelezen dat een meisje zich zo uitsloofde. En ik vind het eng om zelf te beginnen.

Ik zou willen dat Vova ervan droomde om poolreiziger te worden, onderzoeker, bergbeklimmer. Maar ik geloof niet dat hij daar warm voor loopt; hij wil zijn hoofd niet 'breken' in de kloven en scheuren van ijsbergen. Trouwens, ik zal het hem moeten vragen. Alleen, wanneer doe je dat? Misschien moet ik op bezoek gaan op hun datsja en dan met hem praten. Over de dingen van de 9de klas, over zijn toekomst en over die van mij. Als hij natuurlijk met mij wil praten. Maar misschien heb ik het wel helemaal mis; misschien vindt hij me helemaal niet leuk. Nee, dat kan niet.

Al is het maar een beetje, een heel klein beetje, maar hij vindt me wel leuk.

Nou ja, tijd om achter de boeken te kruipen. Duits stampen.

Het is inmiddels 10 uur 's avonds. Ik keer terug naar de pen. Ben bij Ljoesja Karpova geweest. En heb de uitslagen van de proefwerken gehoord. Vova, Grisja, Misja Iljasjev, Ljova, Ljonja, Janja, Emma, Tamara, Ljoesja, Beba, Zoja en Riza hebben allemaal een tien. Dimka, Misja Tsypkin een acht, en nog een paar mensen. De rest een zes: Kira, ik, Ljoesja, Lida Klementjeva, Lida Solovjova, Jasja Barkan...

Ik heb vandaag heel weinig gedaan. Alleen 's avonds ging het lekker. Ik heb 4§ geleerd. Ljoesja en ik zijn vandaag in het parkje wezen wandelen. Er waren een heleboel jongelui. Net een bijenkorf. Vika was er niet.

Ik mis aldoor iets. Voel een leegte. Ik ben met Ljoesja wezen wandelen, ben bij haar geweest, maar dat is het toch niet. Nee, ik heb niet genoeg aan Ljoesja. En iemand anders heb ik niet. Dat laat zich vooral nu voelen, op studiedagen. Ik kan beter met z'n tweeën leren. Vooral Duits. Ljoesja wil alleen leren. Maar dan nog – Ljoesja is geen partij voor mij, dat weet ik allang. Ik ben stikjaloers op al die gasten. Emma doet huiswerk met Tamara, Roza met Beba, Ljoesja ook met iemand. En de andere meisjes zijn ook zo'n beetje onder de pannen. En onze jongens onderhouden voortdurend contact met elkaar. Vovka, die leert alleen; dat wil hij zelf zo, maar als hij het zat is om alleen te zijn, dan heeft hij in een mum van tijd zijn makers om zich heen. En Vovka niet alleen, alle anderen ook. Terwijl ik moederziel alleen ben; ik heb geen goede vriendin, geen kameeraad.

Mama wil soms dat ik haar een zoen geef, dan krijg ik een knuffel, maar ik loop er verdrietig bij, omdat mijn hoofd vol onvrolijke gedachten zit. Dan heb ik enorme zin om in tranen uit te barsten, om het uit te schreeuwen. Ik voel de hele tijd dat er iets ontbreekt. Als mama niet thuis is, wil ik dat ze komt; als ze thuis is, dan wil ik